

Ur *Arkiv* nr 15-16

Edvard Bull

Arbetarrörelsens utveckling i de tre nordiska länderna 1914-20

I Sverige har norrmannen Edvard Bulls artikel från 1922 drabbats av ödet att vara känd av många men läst av få. I Norge däremot har artikeln alltifrån sin tillkomst varit både läst och omdebatterad. Man kan nästan säga, att de frågeställningar som Bull presenterar kommit att bestämma mycket av inriktningen i senare norsk forskning.

Det är därför rätt betecknande, att när *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historia* utkom med sitt första nummer 1976, omtrycktes Bulls uppsats däri och en stor del av numret ägnades en diskussion av hans teser.

Artikeln publicerades ursprungligen i *Archiv fur die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* 1922 och då närmast som en samtidshistorisk rapport för tysk publik om de senaste årens utveckling inom den nordiska arbetarrörelsen. Men genom sitt breda perspektiv och Bulls ambition att förklara den olikartade utvecklingen i de nordiska länderna genom en analys av de skilda ekonomiska, klassmässiga, organisatoriska och politiska nivåerna har artikeln bevarat sin aktualitet och är betydligt mer än bara ett historiskt dokument.

Den mest iögonenfallande skillnaden mellan de tre nordiska ländernas arbetarrörelse är vänstersocialismens olika ställning. I Danmark är den ganska betydelslös — de små vänstersocialistiska grupperna och partierna har inget särskilt inflytande — i Norge är det högersocialismen som är dömd till relativ maktlöshet — Sverige till slut intar en mellanställning genom att det här har ägt rum en verklig partisprängning, där vänstersocialisterna visserligen är det svagaste av de båda socialistiska partierna, men ändå långt ifrån betydelslös.

Orsakerna härtill är av tre slag: för det första må de sökas i själva den ekonomiska och sociala strukturen i de tre länderna, därefter i arbetarrörelsens historiska utveckling och slutligen också i någon mån i personliga förhållanden.

För det första är det värt att lägga märke till att Danmark är det av de tre länderna, där den egentliga industrin spelar den minsta rollen och där egentligen inte den verkliga storindustrin vunnit insteg. Danmark är ett land vars näringsliv helt behärskas av ett särdeles högt utvecklat, modernt jordbruk; det har en betydande handel och icke ringa skeppsfart. Men industrin är i huvudsak inriktad på att tillfredsställa jordbrukets och hemmamarknadens behov och har därför inte kunnat anta särskilt stora dimensioner. Den allmänna världstendensen mot industriell koncentration verkar visserligen här som annorstädes, men i avsevärt svagare grad än t ex i Norge och Sverige. Ännu 1906 var 56% av arbetarna inom hantverk och industri sysselsatta i företag med mindre än 10 arbetare, bara 17 % i företag med över 100 arbetare.

I Sveriges ekonomiska liv har industrin en helt annan betydelse än i Danmark genom att den ger landet dess viktigaste exportartiklar. En gammal och högt uppdriven gruvindustri och en nyare men lika betydande industriell bearbetning av skogsprodukter (trävaru-, cellulosa- och pappersindustri) sätter sin prägel på den. Arbetarklassen i detta land har därför också en långt starkare klassprägel, en betydelsefullare klasstradition än i Danmark.

I Norge spelade visserligen den industri som var knuten till skogen och gruvorna en betydande roll vid sidan av konserverindustrin, som bearbetar fångsten från de stora fiskerierna. Men det

utmärkande för industrin här är ändå den plötsliga och väldiga framväxten från och med omkring 1905 av den industri som utnyttjar landets väldiga vattenfall. Utvecklingen har här gått i en takt, som vida överträffar tempot i de andra länderna. Inom loppet av en halv människoålder har här skapats en ny industriarbetarklass utan klasstradition och dessa nya arbetarmassor står gentemot stora, kapitalstarka bolag. De stora vattenfallsanläggningarna har medfört att anläggningsarbetarna, folk som inte är fackutbildade och heller inte bofasta, som flyttar från anläggning till anläggning och som därför är avsevärt mer oberoende av hänsyn till hus, hem och familj än de flesta andra arbetare, spelar en stor roll. Det plötsliga uppbrottet från ett gammalt bondesamhälle, nyskapelsen av industricentra vid de elektriska kraftanläggningarna har skapat en arbetarklass, som är öppnare för revolutionärt tänkande än de äldre, mer långsamt växande arbetarklasserna i grannländerna.

Det säger sig därför självt att arbetarrörelsen i de tre länderna — trots de nära, historiska samband som alltid har rått mellan dem — måste komma att få en helt annorlunda prägel. De ekonomiska och sociala problem som de stod inför var av helt olikartad karaktär. Detsamma gällde i viss grad också de inrikespolitiska och utrikespolitiska frågorna. Och de tre arbetarklasserna var på samma sätt annorlunda, både i kraft av sin ekonomiska och sociala ställning och till följd av den olikartade psykologiska karaktär de har utvecklat.

Före världskrigets utbrott var dessa skillnader ännu inte helt klara. Först genom den stora världskatastrofen framträdde följderna av ländernas olika ställning. Men redan före 1914 hade dock arbetarrörelsen hos de tre folken utvecklats i var sin riktning.

Den danska arbetarrörelsen är den äldsta. Både den svenska och den norska arbetarrörelsen har uppstått som avläggare av den danska. I det lilla landet med de små avstånden och de jämna, likartade förhållandena och med den helt dominerande huvudstaden — omkring en fjärdedel av landets befolkning bor i Köpenhamn var organisationsarbetet mycket lätt, och redan före kriget var den danska arbetarklassen utan tvivel den bäst organiserade i hela världen. Över hälften av den fanns vid världskrigets utbrott i fackföreningarna och både fackligt och politiskt var organisationen starkt centraliserad.

Denna maktställning gav förhoppningar om att kunna nå betydande resultat på reformistisk väg. Den häftiga författningsstriden på 1870-talet och 80-talet hade fyllt den borgerliga vänstern med en verklig radikal anda och då de borgerliga radikala bildade sitt eget parti 1905, blev det naturligt för detta att söka samarbete med socialdemokraterna. Två gånger, 1909 och 1913, gjorde socialdemokraternas hjälp det möjligt för de radikala att bilda regering, och den sista regeringen — under Zahle — blev med socialdemokraternas stöd sittande ända till påsken 1920.

Socialdemokratins stora politiska uppgift under åren närmast före världskriget var att få grundlagen demokratiserad. I fast samarbete med de radikala lotsade den fram detta i en serie av kompromisser till ett halvvägs tillfredsställande resultat 1915. Ständiga omgrupperingar av de borgerliga partierna gav anslags kompromisspolitik en fruktbar jordmån och koalitioner och kompromisser präglade socialdemokratins lika fullt som de andra partierna.

Också i Sverige var före världskriget koalitioner med de borgerligt frisinnaade naturliga för socialdemokratins. Också här gällde det att utveckla författningen i demokratisk riktning, i kamp mot en stark höger av monarkistisk och junkeraktig prägel. Men arbetarrörelsen behöll likväl här en långt mer kampvillig karaktär än i Danmark.

Delvis sammanhänger detta med landets geografiska förhållanden. De stora avstånden, de olikartade livsvillkoren gjorde att det här inte kunde bli tal om en sådan centralisering som i Danmark. Massorna själva, mer än ledningen i Stockholm, gav rörelsen liv och färg, och den

centrale ledargestalten, Hjalmar Branting, var inte bara en vida mer betydande personlighet än någon dansk eller norsk socialist utan också en kämpanatur, som var långt mindre villig att ge avkall på sina principer än de danska fackföreningsledarna och parlamentarikerna.

Men därtill kom att den ekonomiska kampen i Sverige fick en vida häftigare karaktär än i Danmark. En rad svåra lönestrider utkämpades; den största av dem alla, storlockouten 1909, slutade utan tvivel med nederlag för arbetarna och allvarlig tillbakagång för fackorganisationerna; men nederlaget, som ännu vid krigsutbrottet inte var helt läkt, skapade samtidigt en stark bitterhet i stora delar av den svenska arbetarklassen och dessutom en känsla av att nya kampformer var nödvändiga för att undvika något liknande en annan gång. Radikala strömningar av syndikalistiskt slag som redan tidigare hade gjort sig gällande, går starkare fram vid sidan av den parlamentariska koalitionspolitiken.

Samarbetet mellan socialdemokrati och liberaler hade blivit särskilt intimt efter valen 1911, som hade gett de båda vänsterpartierna en stor majoritet tillsammans i riksdagens andra kammare, medan högern fortfarande härskade i första kammaren. Genom att stödja den nya vänsterregeringen under Karl Staaf hoppades socialdemokraternas ledning på att uppnå stora praktiska reformresultat; men häri blev de i huvudsak besvikna och de ständiga kompromisser som det parlamentariska samarbetet nödvändiggjorde, ledde till uppkomsten av en klar vänsterriktning inte bara i ungdomsrörelsen och enskilda radikala föreningar utan också i pressen och själva riksdagsgruppen.¹

I Norge blev det aldrig på allvar tal om koalition med den borgerliga vänstern. Vänsterns författningsstrid hade här förts till seger så tidigt som 1884, samma år som socialdemokratin första gången på allvar framträdde inför offentligheten. Med få och föga väsentliga avbrott har den borgerliga vänstern allt sedan dess behärskat landets politiska liv och socialdemokratins politiska front riktades därför lika starkt mot detta parti som mot den svagare högern. Bara tillfälligtvis har man kunnat tala om parlamentariskt samarbete mellan venstre och socialister; men till någon planmässig och sammanhängande politik har detta samarbete aldrig fört. Fackorganisationen i Norge var bildad och hade fått sin karaktär, innan den stora industrialiseringsperioden från och med 1905 hade påbörjats. Den hade därför som hela industrin och arbetarklassen en rätt gammalmodig, småborgerlig prägel och den nya tiden måste helt naturligt komma att kräva en ny, mer effektiv och mer stridslysten fackorganisation. Till att börja med gav sig detta behov till uttryck i spridda ”ung-socialistiska” rörelser efter svenskt mönster; men från omkring 1911 och framåt samlar sig de nya tendenserna till en klar och sammanhängande, facklig och politisk linje och den nya rörelsen får en framträdande ledare i en organisatorisk kraft som Martin Tranmæl.²

Ställningen i de tre länderna var således mycket olika vid världskrigets utbrott och de utrikespolitiska frågor som kriget ställde i förgrunden bidrog till att skärpa olikheterna. I Danmark och Norge var läget så till vida ganska enkelt, eftersom det rådde obetingad enighet inom alla partier om att man till varje pris måtte försöka att hålla sig neutral. Å den andra sidan var Danmark av både militära och ekonomiska skäl så starkt beroende av Tyskland, liksom Norge av England, att dessa båda länders utrikespolitiska orientering mot var sin av de två stridande maktgrupperna var ganska given.

I Sverige var situationen annorlunda. Där reste kriget verkliga problem av en helt annan innebörd än i grannländerna; där väckte frågan om den utrikespolitiska orienteringen den skarpaste inre

¹ Se Erik Hedén i *Det tyvende aarhundrede*, 1917, s 34-41. [notplaceringen tveksam]

² Om den norska och svenska rörelsen före världskriget se min framställning i *Gruenbergs Archiv* III 438-62 och Henrikson-Holmbergs i *Archiv* VI. Någon motsvarande skildring för Danmark finns inte.

strid; där fanns det ett verkligt krigsparti och hela striden om krigspolitiken skärptes ytterligare genom att den förbands med en allvarlig politisk kris, som hade skakat landet under de sista månaderna före utbrottet av världskriget.

Genom praktiskt taget alla europeiska länder gick det som bekant 1913 och första hälften av 1914 en chauvinistisk-militaristisk våg, en förberedelse för det stora kriget. Också i Danmark — och ännu mer i Norge — var denna våg märkbar. Men det var bara i Sverige som den antog verkligt betydande dimensioner, vilket i huvudsak kan förklaras av att Sverige var det enda av de skandinaviska länderna vars militärgeografiska och militärpolitiska situation möjliggjorde en mer aktiv, nästan självständig utrikespolitik. Danmark var i ett krig så obetingat hänvisat till Tyskland, Norge till England, bägge länders resurser så obetydliga att det över huvud taget var omöjligt att upparbeta en verklig militaristisk stämning där. I Sverige däremot kunde det till en viss grad vara fråga om ett val mellan Tyskland och Ryssland och för herradömet över Östersjön var det alls inte likgiltigt vilken av de två maktgrupperna Sverige slöt sig till. Den gamla, adliga militärkassen i Sverige med sina utpräglade tyska sympatier kunde därför i Sverige verkligen ha ett slags reellt grundlag för att driva en verklig militaristisk politik.

Den borgerligt radikala ministären Staaff (1911-14) förde med stöd av arbetarrörelsen en ganska kraftig antimilitaristisk³ politik. Hela det liberala partiets tänkesätt var dessutom i sina ideal och sympatier nära knutet till de västeuropeiska makterna, medan högerpartiet tvärtom från sekelskiftet drev över mot en rent ensidig tysk orientering. En i och för sig utan tvivel fullt berättigad fruktan för den ryska militarismen blev konstgjort uppagerad från extremt högerhåll⁴ och bidrog till att stärka både de tyska sympatierna och den militaristisk-chauvinistiska stämningen.

Kung Gustav V (1907—), som stod militärpartiet nära, grep då i början av 1914 personligen in med ett uppseendeväckande tal (”Borggårdstalet”) som förde den politiska spänningen till kris, i det att han utan att först ha hört ministärens råd tog obetingat parti för de från högern uppställda militära kraven. Den liberala regeringen inlämnade därefter självklart sin avskedsansökan och kungen utnämnde en högerregering under Hj. Hammarskjöld, som upplöste riksdagens andra kammare och utlyste nyval.

Valkampen försiggick under en väldig upphetsning. Den rörde sig dels om själva militärfrågan dels om kungens personliga maktställning och slutade med ett väldigt nederlag för de liberala, som förlorade 27 platser till högerpartierna och 9 till socialdemokraterna. Tillsammans hade dock de liberala och socialdemokraterna fortfarande ett absolut flertal.

Den politiska kris, som landet således stod mitt uppe i sommaren 1914, var av allvarligaste slag och kunde lätt ha fört till våldsamma omvälvningar, om icke världskrigets utbrott helt hade ändrat läget. Under intrycket av händelserna de första dagarna i augusti 1914 gick nämligen större delen av det liberala partiet i riksdagen över till högerens ståndpunkt i militärfrågan och regeringsförslaget om en avsevärd utvidgning av hären antogs den 12 september. Som i de flesta andra länderna påtog sig de olika partierna också en viss ”borgfreds”-skyldighet, och ministären Hammarskjöld kunde därför lugnt bli sittande, praktiskt taget utan systematisk opposition, ända till början av 1917.

Redan tidigt under kriget uppstod det emellertid i Sverige en ”aktivistisk” rörelse med avsikten

³ Riktad mot militarismen i egentlig bemärkelse, inte — som ordet ofta använts — mot allt militärväsen över huvud. Tvärtom var den villig att gå med på icke obetydligt ökade militärareslag.

⁴ Starkt tyskpåverkade vetenskapsmän som statsvetaren R. Kjellén och upptäckaren Sven Hedin spelade här en framträdande roll, liksom den svenska vetenskapen över huvud har sökt inte bara sina metoder utan också sitt idéinnehåll i Tyskland.

att driva in landet i kriget på centralmakternas sida.⁵ Officiellt tog alla de stora partierna utan tveivel avstånd från aktivisterna och gav uttryck för sin obetingade neutralitetsvilja. Bland aktivisterna fanns det också folk från alla partier — till och med socialdemokrater⁶ — men i huvudsak kan aktivismen med full rätt karakteriseras som en högerörelse och trots allt officiellt avståndstagande fanns det märkbar sympati för den i högerns press. Också inom regeringen rådde det en tydlig tyskvänlig stämning som särskilt representerades av regeringschefen landshövdingen Hammar-skjöld, medan däremot utrikesministern, bankdirektör K. Wallenberg, lutade sig mer åt västmakterna.

Som motvikt till högerns tyskvänlighet och den därav följande aktivistfaran som tidvis gjorde att Sveriges ”uppslutning” på centralmakternas sida syntes hotande nära — framhävde liberalerna och socialdemokraterna starkt ententevänliga synpunkter och i synnerhet H. J. Branting gick i detta hänseende mycket långt — vida längre än vad som var förenligt med en konsekvent internationalistisk uppfattning.

En rad olika omständigheter, väsentligen av politisk art, verkade således i början av kriget till att driva de svenska socialdemokraterna samman med liberalerna till kamp mot högern, även om de förvisso också hade fått ögonen öppnade för att liberalerna inte var att lita på, när det kom till kritan. Men samtidigt uppstod det också från olika håll i partiet, den kraftigaste opposition mot den officiella partiledningens hållning.

Det dröjde emellertid inte länge, förrän krigets ekonomiska och sociala följder med dyrtid varubrist och spekulation började göra sig gällande i alla de tre nordiska länderna — men förvisso med en karaktäristisk skillnad. Danmark kom nämligen att lida av betydande arbetslöshet, men hade alltid rikligt med livsmedel. I Sverige och Norge var det överflöd på arbete men tidvis mycket knappt om mat. Denna skillnad måste åter komma till att utöva sitt inflytande på arbetarrörelserna i de respektive länderna.

Huvudorsaken till skillnaden låg naturligtvis i själva den ekonomiska grundvalen för de tre ländernas näringsliv. Danmark med sitt starka jordbruk har alltid haft mer än nog av livsmedel för sin egen förbrukning och har kunnat bedriva en betydande export av jordbruksprodukter. Även om nu den för det intensiva jordbruket nödvändiga importen av kraftfoder och konstgödsel kraftigt gick ned under kriget, betydde detta ändå bara en reduktion av det överskott som kunde exporteras; någon fara för landets egen försörjning med mat var det inte tal om.

Sverige och Norge däremot har alltid varit hänvisade till att importera en väsentlig del av sitt behov av näringsmedel, och även om jordbruket utvecklades kraftigt under kriget — dels på grund av de stadigt stigande priserna på jordbruksprodukter, dels på grund av direkta statliga åtgärder — blev det inte tillnärmelsevis nog för att ge befolkningen den mat som den behövde. Om England lade hinder i vägen för tillförseln, skulle det därför genast märkas på matransonerna.

Industriellt var förhållandet det omvända. Medan Danmarks jordbruksexport var av stor betydelse både för England och Tyskland, var dess industri praktiskt taget bara avsedd för hemmamarknaden, och ingen av de krigförande makterna hade därför något speciellt intresse av att hjälpa till att hålla den igång. Industrins råvaruförsörjning ställdes därför från första stund inför betydande svårigheter med därav följande inskränkningar och arbetslöshet.

Den svenska och norska industrin var däremot av den allra största betydelse för båda de krig-

⁵ Sitt program framlade denna riktning i skriften *Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning* (1915).

⁶ De mer framträdande socialdemokratiska aktivisterna blev emellertid självklart uteslutna ur partiet däribland sociologen Gustaf Steffen, ledamot av första kammaren.

förande maktgrupperna. I synnerhet gällde detta gruvorna, trävaru- och kväveindustrin och för Norges vidkommande kom därtill också skeppsfarten⁷, som var av största vikt för England. Både Tyskland och England hade därför — i något olika grad för de båda länderna — det största intresse av att upprätthålla dessa näringsgrenar i de två länderna och att skaffa dem de nödvändiga leveranserna, nämligen av kol. Då både skeppsfarterna och priserna på alla krigsförnödenheter — metaller, skogsprodukter, kväveprodukter och liknande — gick upp kraftigt och steg stadigt under hela krigets förlopp, fick därför skeppsfarten och huvuddelen av den svenska och den norska industrin ett starkt uppsving och i stället för arbetslöshet blev det i Sverige och Norge tvärtom brist på arbetare för industrins ökande behov.

Den naturliga ekonomiska situationen blev emellertid i viss mån modifierad av den olika utrikespolitik de tre länderna förde.

Danmark låg utan tvivel mest utsatt till och här var också fruktan för att bli indragen i kriget störst vid början av kriget. Utfarten till Östersjön gick genom de danska farvattnen och herraväldet över dem var därför av allra största vikt för båda de krigförande grupperna. Danmarks utrikespolitik måste därför föras med stor försiktighet och med den mest skrupulöst noggranna neutralitet. De förhandlingar som av denna anledning fördes från dansk sida under krigets första dagar och veckor dels med den tyska, dels med den engelska regeringen är ännu bara delvis kända. Men de ledde i alla fall till ett för Danmark lyckligt resultat och alla politiska partier var eniga om den politik som fördes. För att manifesteras detta kompletterades den radikala vänsteregeringen med medlemmar av andra politiska partier — också från socialdemokratin — som ministrar utan portfölj.

Under krigets lopp blev emellertid Danmarks utrikespolitiska läge ännu mer komplicerat, då den slesvigska frågan åter blev rest, förvisso inte i den officiella diskussionen men i förtroliga politiska överläggningar. Partierna stod här rätt skilda. Vänsterpartierna lade så stark vikt vid ett vänskapligt förhållande till Tyskland, att de inte ville få tillbaka det danska Nordschleswig, så vida det inte kunde ske med Tysklands goda vilja. Utifrån den ståndpunkten gjorde det litet till eller ifrån om Tyskland led nederlag eller ej, då de två länderna under alla omständigheter skulle förbli grannar i framtiden.

För högerpartierna däremot var återförvärvet av det danska Nordschleswig en så stor nationell sak att det inte kunde hjälpas om det ledde till ett ovänskapligt förhållande till Tyskland. Av historiska skäl önskade dessutom dessa partier dra gränsen så långt söder som möjligt utan hänsyn till att Danmark därigenom fick ett tyskt Irredenta att dras med, medan vänsterpartierna inte ville ha mer än de helt och hållet danska distrikten. I praktiken blev denna motsättning först och främst en fråga om gränsen skulle dras norr eller söder om Flensburg, Söderjyllands största och viktigaste stad.

Så länge Tysklands ställning under världskriget var stark, framträdde inte dessa motsättningar klart; alla planer på att få det danska Nordschleswig tillbaka måste ju främjas genom förhandlingar med Tyskland. Men dessa ledde dock till att högerpartiernas sympatier helt och hållet låg hos ententen, medan vänsterpartierna var mer tyskvänliga. Och då Tysklands definitiva nederlag närmade sig, ledde den skilda uppfattningen i den nordschleswigska frågan till en våldsam och förbittrad kamp i Danmark.

Utifrån de politiska förhållandena i sitt eget land drevs således den svenska socialdemokratin till en ententevänlig, den danska till en tyskvänlig politik. För Danmarks vidkommande tillkom dessutom också gamla och nära förbindelser mellan de danska och tyska fackföreningsledarna

⁷ Som sjöfarande nation är Norge långt överlägset de båda andra skandinaviska länderna.

och politiska socialdemokratiska ledare. Dessa förbindelser upprätthölls och stärktes under kriget och sympatierna för de tyska majoritetssocialisternas politiska linje var i stark tillväxt bland deras danska kolleger under hela kriget.

I Norge var det mycket lättare att upprätthålla en konsekvent internationell hållning. Landets ekonomiska beroende av England, ententens skickligt organiserade propaganda och tyskarnas hänsynslösa kamp mot den norska handelsflottan och de norska sjömännen ledde utan tvivel till att det inom den norska arbetarklassen liksom bland den norska befolkningen i övrigt växte fram en ganska stark tyskfiendtlig känsla. Men det var hela tiden fullkomligt otänkbart att en sådan känsla skulle kunna få några egentliga praktiska konsekvenser i riktning mot ett deltagande i kriget och Englands hårdhänta behandling av de norska sjöfarts- och importintressena förhindrade att det skapades något egentligt starkt ententevänligt parti i landet.

Den borgerligt-radikala regeringen, som satt vid makten i Norge ända från 1913 till 1920, förde då också en efter förmåga helt neutral och opartisk utrikespolitik. Denna politik var förvisso ständigt utsatt för våldsamma angrepp både i pressen och i stortinget. Men angreppen gällde i allmänhet bara sättet, som neutraliteten hävdades på, än själva den principiella grundvalen, och när regeringen blev beskylld för alltför stor tyskvänlighet, gick invändningarna i regel ut på att den var oneutral, inte på att den skulle uppge neutraliteten till fördel för England.

Det var därför förhållandevis lätt för det norska arbetarpartiet att hålla rena internationella linjer. Besvikelsen över den tyska socialdemokratins hållning vid krigsutbrottet och över borgfredspolitikerna därefter var förvisso stor och djup och bara beundran för Karl Liebknechts rakryggade kamp mot militarismen och kriget bidrog till att bevara sympatierna för tysk socialism i Norge.

Också inom norsk socialism kunde man förvisso iaktta vittnesbörd om ett ställningstagande till världskriget utifrån borgerliga, nationella synpunkter i stället för utifrån socialistiska, internationella. I synnerhet gällde detta partiets huvudorgan *Social-Demokraten* i Kristiania, vars redaktör Jacob Vidnes — utan tvivel under stark påverkan av Hjalmar Branting i Sverige — efterhand blev ensidigt franskt-engelskt orienterad. Men både den övriga arbetarpressen⁸ och partiavdelningarna runt omkring i landet höll sig i detta avseende långt friare.

Mot den här skisserade bakgrunden må man se de inre brytningar som har kännetecknat arbetarrörelsen i de tre länderna under krigsåren och gett denna period av rörelsens utvecklingshistoria sin säregna prägel. Starkast och tydligast gör sig brytningen utan tvivel gällande i Sverige, där kampen mellan partiledningen och olika oppositionella grupper utanför partiet (syndikalister och ungsocialister) och inom det (ungdomsförbundet⁹) tidigare hade varit mycket bitter.

⁸ En karaktäristisk och betydelsefull skillnad mellan det danska och det norska arbetarpartiet ligger i den olika organiseringen av pressen och dess ledning. Den danska socialistiska pressen runt omkring i landet liksom huvudorganet i Köpenhamn ledes från centralstyrelsen i Köpenhamn och det kan därför inte komma fram någon verklig kritik av centralstyrelsens politik i lokalpressen; ledningen kan på detta sätt täppa munnen på varje obehaglig opposition. I Norge — och i huvudsak också i Sverige — ligger ledningen av de enskilda lokala tidningarna i händerna på ortens lokalavdelning och bara huvudorganets ledning bestäms av centralstyrelsen. Detta har under årens lopp givit anledning till mycken sund och fruktbar kritik mot partiet; det var förutsättningen för att Tranmæl under åren 1912-1918 genom sitt organ *Ny Tid* i Trondheim kunde föra en medveten och sammanhängande kamppolitik gentemot partiets ledning. Omedelbart före systemskiftet 1918 var ställningen den egendomliga och karaktäristiska att huvudorganet var närmast ensam om att försvara centralstyrelsens politik. — I Sverige har förhållandet väsentligen varit det samma som i Norge, med betydande oavhängighet för de enskilda lokala pressorganen, även om förvisso partiets ledning kanske har utövat en något starkare kontroll över den politik partitidningarna drev.

⁹ Det gamla socialistiska ungdomsförbundet från 1880-talet hade omkring sekelskiftet blivit helt antiparlamentariskt och försvarsnihilistiskt, vilket 1903 ledde till en total splittring mellan det och det svenska arbetarpartiet och bildandet av en ny, parti-lojal ungdomsrörelse. Från omkring 1908/09 böljar emellertid också denna, med sitt organ

Krigsutbrottet ledde naturligtvis här som på andra ställen till en viss förlamning av partiarbetet. Den ordinarie partikongress som skulle ha hållits i augusti 1914 upplöste sig igen med en gång efter att bara ha antagit ett neutralitetsmanifest. Men i november-december sammanträdde den igen och resultatet av dessa förhandlingar blev utpräglat moderat-reformistiskt, genom att den för det första godkände alla partiledningens åtgärder mot ”Socialdemokratiska vänsterföreningen” och därefter uttalade sig för ett organiserat samarbete med det liberala partiet, eventuellt också med deltagande i en liberal-socialistisk regeringsbildning. Därefter är det också värt att lägga märke till att kongressen betecknar en avgjord seger för partiledningen, i synnerhet Branting, och en betydlig förstärkning av dess makt. Det är därför heller inte att undra på att ungdomsförbundets kongress, som hölls omedelbart efter partikongressen, tog skarp ställning mot denna och i synnerhet uttalade sitt beklagande av riksdagsgruppens påstått programvidriga hållning. Man hotade därför också med att vid valen bara verka för kandidater som klart och otvetydigt band sig för partiets program — naturligtvis som ungdomsförbundet ville ha det uppfattat.

Denna programstrid gällde först och främst militärfrågan, där det 1908 hade antagits en kompromissformulering av partiets ståndpunkt som kunde uppfattas på olika sätt och där alltså båda parter kunde hävda att de hade rätt. I verkligheten var det på denna punkt ganska djupgående motsättningar i partiet genom att vänstern önskade en obetingad avväpning, medan det på den andra sidan fanns starkt försvarsvänliga element i partiet. Branting och partiledningen stod visserligen inte så långt till höger som de mest långtgående av de senare, men hade dock ständigt lätt att förmå sig till att gå med på nya ökning av militärbudgeten, dels för att rädda samarbetet med liberalerna, dels på grund av en övertygelse om nödvändigheten av ett mer eller mindre starkt militärväsen. Före 1914 hade det till nöds gått att slå ett slags bro över dessa motsättningar. Men med den centrala ställning som krigs- och fredsfrågorna måtte inta i all politik under världskriget var det ganska omöjligt att täcka över dem längre.

Då aktiviströrelsen — som den framställdes ovan — böljade gripa omkring sig under 1915 och då ledande högersocialdemokrater från högerflygeln — som professor Steffen — blev starkt komprometterade av den, började ungdomsrörelsen och *Stormklockan* att kraftigt agitera för att dessa människor skulle uteslutas ur partiet. De blev emellertid varmt försvarade av en rad enskilda personer och tidningar på partiets yttersta högerflygel — den mest framträdande av dem var friherre Erik Palmstierna — vilket naturligtvis måste göra partiets radikalare element oroliga för hur långt de kunde lita på partiet som helhet om det på allvar blev fråga om att dra in Sverige i världskriget.

Under inflytande härav och av fruktan för den ständigt ökande aktiviströrelsen började därför vänsterriktningen att agitera för inkallandet av en ”arbetarfredskongress” med huvudsyftet att förbereda organiserandet av en storstrejk mot kriget och därmed också skrämja borgerskapet bort från aktivistiska krigsäventyr.

En sådan kongress ville Branting och partiledningen inte veta någonting av. I sitt ivriga parlamentariska samarbete med liberalerna var den emot användandet av sådana utomparlamentariska medel. Den föredrog de små parlamentariska resultaten framför de stora demonstrationerna, den var ”realistisk” och inte ”romantisk” och den såg dessutom i de radikala ledarnas kongressplaner

Stormklockan under Z. Höglunds redaktion, att driva en målmedveten kritik och opposition mot alla tendenser till moderation i partiets ledning. I motsättning till den gamla ungdomsrörelsen var emellertid den nya varken syndikalistisk eller antiparlamentarisk. På grundval av ungdomsrörelsens ”Stormklockepolitik” skapades det 1912 — inom partiet — en ”Socialdemokratisk vänsterförening” med programmet att radikaliserar partiet och bekämpa alla tendenser till moderation. Mot denna nya förening intog partiets officiella ledning redan från första stund den skarpaste och mest oförsonliga hållning.

ett ingrepp i partibyråkratins rättmätiga myndighetsområde. Kongressagitatorerna ville verkligen också med hjälp av sin irreguljära fredskongress framtvunga en ordinarie partikongress, då de menade att frågan om strejk mot kriget var så stor, att den måste avgöras av partiets högsta demokratiska myndighet.

Trots partiledningens motstånd kom arbetarfredskongressen till stånd, arrangerad av ungdomsförbundet, i mars 1916, och både före, under och efter den fördes det mellan de två riktningarna den våldsammaste polemik om alla möjliga, stora och små frågor i samband med den. Den viktigaste följden av kongressen blev emellertid den politiska process som åklagarmyndigheterna iscensatte med anledning av den, genom att åtala Z. Höglund och ett par andra av ledarna för kongressrörelsen,¹⁰ för landsförräderi på grund av antimilitaristiska och antiaktivistiska tal, som de hade hållit vid kongressen. Åtalen, som också följdes av hårda straff, var inte något isolerat fenomen utan ett led i myndigheternas systematiska kamp mot yttrandefriheten på det område det här gäller med hjälp av polis- och rättsåtgärder i alla möjliga former¹¹, och vänstersocialisterna var mycket förbittrade över att inte Branting och partiledningen hjälpte dem så kraftigt som de ansåg de hade rätt till, mot dessa övergrepp från myndigheterna.

Det är överflödigt att närmare gå in på alla de andra punkter som kampen rörde sig om: Om ungdomsförbundets anslutning till Zimmerwald-internationalen, bildandet av en egen vänstergrupp inom riksdagsfraktionen, den officiella partiledningens obetingade krav på att radikalerna skulle böja sig för fraktionens majoritetsbeslut, *Stormklockans* kamp mot den högersocialistiska pressen, i synnerhet mot *Social-Demokraten* och Branting, radikalernas indignation över partiets opportunism i tull-, skol- och tankefrihetsfrågan. Det är alltsammans, hur smått och obetydligt det än kan se ut, uttryck för samma djupgående meningsskiljaktighet i uppfattningen om vad som är socialistisk politik som vi under de följande åren har sett öppnas mellan högersocialister och vänstersocialister i nästan alla europeiska länder¹² och det är ganska meningslöst nu att diskutera vilket av partierna som "hade rätt" i de olika frågorna.

Från partiledningens sida försökte man i det längsta att hävda att det inte fanns någon verklig grund för striden och att den egentligen närmast berodde på omedgörlig och envis grälsjuka bland ungdomsförbundets folk. Men då dessa kort efter marskongressen 1916 startade sin egen tidning *Politiken* i Stockholm i direkt konkurrens med *Social-Demokraten* och då ungefär samtidigt de radikala riksdagsmännen bildade sin egen grupp inom fraktionen, svarade partiledningen med att föreslå partikongressen följande år att ungdomsförbundets ledning borde uteslutas ur partiet, om den icke böjde sig och för framtiden lovade att rätta sig efter organisationsmässiga beslut av partiet och dess avdelningar.

En sådan kapitulation på nåd och onåd har väl partiledningen i verkligheten knappast väntat sig. Frågan om bildandet av ett nytt, socialistiskt vänsterparti, hade i verkligheten varit aktuell ända sedan våren 1916. Och då partikongressen i början av 1917 helt och hållet tog ställning för partiledningen, svarade radikalerna i ungdomsförbundet och riksdagsgruppen med att välja en kommitté för att förbereda bildandet av ett nytt parti. På en konstituerande kongress i Stockholm

¹⁰ Kännetecknande för situationen och inte utan värde för värderingen av partiledningens hela uppträdande, är att dr. Erik Hedén befann sig bland dessa åtalade, en man som i hela sin teoretiska grundinställning närmast tillhör högersocialismen och som nu också har funnit vägen tillbaka dit, men som den gången slöt sig till *Stormklocke*-politiken närmast av ilska över partiledningens hänsynslösa uppträdande.

¹¹ Också i Danmark och i synnerhet i Norge har liknande partiåtgärder förekommit och det är inte någon tillfällighet att det just främst har varit mot antimilitaristisk agitation, som de har använts.

¹² Därmed är dock inte sagt, att skiljelinjen redan 1916 var klar och logisk; tvärtom. Till vänstersocialismen i Sverige tillhörde den gången åtskilliga element, som den senare utvecklingen har visat att de inte hörde hemma där och därför har det senare flera gånger måst förekomma splittringsprocesser inom partiet.

den 13-16 maj 1917 bildades så till slut "Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti".

Trots att det nya partiet hade ganska stora organisatoriska svårigheter att kämpa med, nådde det dock rätt långt under den första tiden innan dess andra kongress hölls, de första dagarna i juni 1918, hade det bildats mer än 500 vänstersocialistiska partiavdelningar runt om i landet, partiets medlemsantal uppgick till ca 20.000, det kontrollerade 9 partitidningar och vid riksdagsvalet på hösten 1917 fick det omkring 60.000 röster.

Det gamla partiet var dock fortfarande förkrossande överlägset, vilket tydligast 10 framgår av valsiffrorna. Mot de 60.000 vänstersocialistiska rösterna stod nära 230 000 högersocialistiska. Ett visst intresse har det i detta sammanhang att lägga märke till rösternas geografiska fördelning: i södra Sverige — Götaland — utgjorde vänstersocialisterna mindre än 13 % av det samlade socialistiska väljarantalet; i mellansverige — Svealand — mindre än 19 %, medan det däremot i Norrland räknade mer än 50 %.

Ser vi på det samlade socialistiska väljarantalet, visar resultatet 1917 en väldig framgång sedan chauvinistvalet 1914: socialisterna har gått fram med 22.000 röster till 289.000 som står gentemot ett samlat borgerligt röstetal på 404.000, och också inom det borgerliga lägret är det en märkbar förskjutning till vänster, genom att högern har gått tillbaka med 66.000 röster och liberalerna gått fram med 5.500, så att dessa två partier nu är nära nog lika starka.

Följden av detta val måste med naturnödvändighet bli ett regeringsskifte; högerregeringen avgick och då valresultatet hade uppnåtts genom en koalition mellan liberaler och socialdemokrater, måste också en del representanter för det höger-socialistiska partiet gå in i en koalitionsregering under ledning av den liberale professorn Nils Edén. Branting själv ingick dock av "hälsoskäl" bara en kort tid i denna regering.

Kampen mot den konservativa regeringen — som för övrigt under sin ämbets tid visat sig åtskilligt klokare och försiktigare än sitt parti — hade i huvudsak gällt bevarandet av strikt neutralitet under världskriget. Neutralitet — möjligen med en viss lutning över mot västmakterna — blev därför också en huvudpunkt på den nya regeringens program och vid sidan därav tog den upp det gamla demokratiska kravet på allmän och lika rösträtt. Under den blodiga kampen mellan röda och vita i Finland i början av 1918 fördes det från konservativt och nationalistiskt håll en våldsamt agitation för att Sverige skulle gripa in på de vitas sida; när det ändå lyckades att hålla landet neutralt även här, skyllde man det förvisso i någon mån på regeringens socialistiska medlemmar, men ännu mer dock på den starka rörelsen bland de organiserade arbetarna.

Vid den ordinarie riksdagen 1918 strandade däremot rösträttsreformen på de konservativas motstånd. Efter den tyska novemberrevolutionen sammankallades det emellertid en ny, urtima riksdag, och under påverkan av den stämmingsvåg, som då gick över världen, genomfördes rösträttsreformen och det i ännu radikalare form än vad de liberala ursprungligen hade önskat (allmän, lika rösträtt både för män och kvinnor; direkt och från 23 års ålder till andra kammaren; indirekt och från 27 års ålder till första kammaren). Våren 1919 genomfördes också en lag om 8-timmars arbetsdag.

Därmed var koalitionen arbetsprogram genomfört och det gick inte att blåsa något nytt liv i den. Den sprack emellertid inte förrän nästan ett år senare och då på en speciell fråga som en kommunal skattereform som den socialdemokratiska finansministern Thorsson hade låtit utarbeta förslag till.

Kommunalskatten i Sverige var en ren inkomstskatt utan verklig progressivitet, som därför vilade hårt på arbetare, tjänstemän och andra fast avlönade; däremot slapp bönder, godsägare och andra jordägare alltför lätt undan, då de inte beskattades efter sin verkliga inkomst utan efter en antagen

inkomst på 6 % av egendomens värde, och denna var åter som regel alltför lågt taxerad. Med krigstidens stigande förtjänster både på jordbruksprodukter och på hus och liknande hade detta blivit fullkomligt meningslöst.

Liberalerna ville här bara gå med på en reform som avhjälpde de allra grävsta orättfärdigheterna medan socialdemokraterna krävde en radikal omläggning till lindring för arbetare och småfolk och med ökad beskattning av kapital och fast egendom.

På denna fråga sprack koalitionen i mars 1920 och Branting bildade en ny, rent socialdemokratisk regering, trots att han inte hade majoritet i någon av kamrarna, men med stöd av ett beslut på en partikongress kort tidigare.

Den nya regeringens program omfattade vid sidan av den kommunala skattereformen lösning av bostadsfrågan i städerna och utredning av socialiseringsfrågan och industrins socialisering. Förslag blev också mycket snart framlagt i riksdagen; men då regeringen inte hade majoritet, kunde den inte vänta att få dem genomförda. En nedsättning av värnpliktstiden antogs med stöd från en del borgerliga pacifister; men för verkliga socialistiska reformer kunde Brantings regering inte uträtta mycket och inte heller kunde den — i betraktande av det motstånd den mötte från majoriteten av ämbetsmännen — uträtta något särskilt för demokratiseringen av administrationen. Den var i det avseendet fullt lika maktlös som de majoritetsstyrda regeringarna i Tyskland efter revolutionen.

Gentemot dessa mycket små resultat av den brantingska koalitionspolitiken står den skada, som därigenom har tillfogats det socialistiska agitationsarbetet och den försvagning av det revolutionära sinnelag som en stor del av den svenska arbetarklassen har drabbats av. Vänstersocialisterna har uppenbarligen haft samma skäl till kamp mot det gamla partiet efter brytningen 1917 som före.

Och lika så starkt som de inre förhållandena verkar de internationella till att förbittra kampen. Medan vänstersocialisterna anslöt sig till Moskvainternationalen, fortsatte Branting och hans parti sin ensidiga ententevänliga politik. Medan detta hade kunnat förklaras under kriget och i någon mån försvaras utifrån motsättning till den tyskvänliga svenska överklassen, blev läget ett helt annat efter den ryska revolutionen 1917 och Tysklands nederlag 1918. Ententens imperialistiska undertryckande av Tyskland och dess förbittrade kamp mot den ryska sovjetregeringen var en så ren och oförfalskad klasspolitik som det är möjligt, och när Branting-partiet alltjämt fortsatte med sin ententevänlighet måste det för de konsekvent socialistiskt tänkande radikalerna framstå som den rena antisocialismen; det samma gäller naturligtvis också om högersocialisternas utpräglat fientliga hållning till den ryska revolutionen.

Någon verklig framgång har ändå inte vänstersocialisterna haft bland Sveriges befolkning. Dels hänger det samman med inre stridigheter inom partiet självt — under vilka bl a en man som borgmästare Lindhagen har trätt ur — och förbittrade strider med syndikalisterna. dels hänger det också samman med en styrka som alltid ligger i ett gammalt välorganiserat parti med stora traditioner, dugliga ledare, en stark press osv. Ännu vid utgången av 1919 räknade det vänstersocialistiska partiet mindre än 24.000 medlemmar och vid riksdagsvalet 1920 reducerades dess röstetal betydligt i jämförelse med 1917.¹³

Förklaringen till den svåra nedgången 1920 må dock inte bara sökas i det vänstersocialistiska

¹³ Liberalerna förlorade 58.000 röster och 15 riksdagsmandat, socialdemokraterna 36.000 röster och 10 mandat, vänstersocialisterna 17.000 och 4, medan de konservativa vann 29 mandat och 32.000 röster; nästan hela ökningen av det konservativa rösteantalet föll på bondepartierna, medan den egentliga högern höll sig någorlunda oförändrad.

partiet självt. Valen 1920 betecknar nämligen på det hela taget en stark reaktion mot valen 1917; över hela linjen har de konservativa partierna framgång och alla vänstergrupper ända till liberalerna tillbakagång och denna reaktion är åter inte något uteslutande svenskt fenomen. Det återfinns över hela Europa, i olika former, och hänger samman med hela den förändrade världssituationen både politiskt och ekonomiskt.

Ekonomiskt är det särskilt viktigt att lägga märke till att det stora jobberiet och spekulatjonen från krigstiden nu i allt väsentligt hade ebbat ut och att de dåliga tiderna började anmäla sig. Samtidigt har arbetarna till slut — som vi skall se senare lyckats upprätthålla sina löner såpass att de fått en någorlunda kompensation för dyrtidsstegringen. Gentemot den försämring av den ekonomiska situationen som nu inträder har de inte längre någon särskild utsikt till att hävda lönerna ytterligare; men då kapitalisterna ännu inte har samlat sig till en offensiv för att få ned dem igen — vilket först på allvar inträffar i början av 1921 — är intresset för fackliga aktioner och andra klasskampsrörelser mycket svagt under den senare delen av 1920.

Vad framför allt gäller vänstersocialisterna hade det redan från första början varit en svaghet i deras rörelse att de inte hade något grepp om fackföreningsrörelsen. Först 1919 började de ett systematiskt arbete för att revolutionera den; men då var det i verkligheten för sent för att kunna vinna något verkligt inflytande inom fackföreningarna, innan nedgången på allvar satte in. De verkligt radikala elementen i fackföreningsrörelsen såg med misstro på vänstersocialisternas svaga politiska ställning och på deras tidigare fackliga ligkiltighet och de kände sig därför mer tilltalade av syndikalistiska och andra antiparlamentariska tankeriktningar.

Till slut bör man väl också söka en av förklaringarna till de svenska vänstersocialisternas svårigheter att få grepp om de egentliga arbetarmassorna däri att de i sin iver för den tredje internationalen och i känslan av sin egen svaghet har stött sig alltför mycket på de ryska bolsjevikerna och i motsvarande grad har försummat den dagspolitiska verksamheten i sitt eget land.

När den revolutionära grenen av arbetarrörelsen i Norge i så långt högre grad än i Sverige har lyckats att vinna massorna och bli en verklig massrörelse beror det säkert inte minst på den omständigheten att den i Norge inte bara som i Sverige har sin rot i ungdomsrörelsen utan i minst lika hög grad i fackoppositionen. Revolutioneringen av arbetarrörelsen har därför ägt rum någorlunda parallellt på fackligt och politiskt område, även om utvecklingen naturligtvis har gått något fortare i den politiska rörelsen än i den fackliga. Helt medvetet har man också allt sedan 1911-12 från den radikala flygelns sida arbetat på att radikalisera rörelsen inifrån och inte låta sig drivas till någon splittring; därvid kunde man inte bara ha hopp om att i sinom tid erövra hela parti- och organisationsapparaten, utan vad som var avsevärt viktigare, man riskerade inte att förlora förbindelsen med massorna.

Det är kanske tveksamt huruvida en sådan politik hade kunnat låta sig genomföras i Sverige eller Danmark. Det är i alla fall helt säkert att en rad moment — bortsett från de ekonomiska och sociala olikheter som nämndes i början av denna framställning — gjorde det avsevärt lättare att föra den i Norge än i något av de två andra länderna. Först och främst kommer här i betraktande den starka decentraliseringen och den därmed sammanhängande större demokratin i den norska rörelsen. Vi har redan nämnt hur detta gör sig gällande i pressens uppbyggnad och hur detta har öppnat vägen för en sund och fruktbar kritik inom rörelsen och detta är kanske det viktigaste. Men det är heller inte betydelselöst att — speciellt under de sista 4-5 åren — den politiska kursen har bestämts av årliga partilandsmöten¹⁴, där makten ligger hos valda representanter, inte hos

¹⁴ Från 1887 till 1904 hölls det årliga partilandsmöten; efter denna tid skulle landsmötet ordinärt bara hållas vart tredje år; men redan från 1911 började man därutöver också att inkalla till extraordinära landsmöten och sedan 1917

professionella förtroendemän eller en fast centralledning.

Också nomineringen av stortingskandidater är i Norge — till skillnad från i Danmark — ordnad demokratiskt och decentraliserat, genom att den helt har överlåtits till de lokala organisationerna och det är över huvud taget karaktäristiskt för den norska rörelsen att den aldrig har varit rädd för att byta ut sina ledare, när deras åsikter inte längre stämde överens med flertalets inom de olika organisationerna; det har därför varit en långt starkare cirkulation¹⁵ än i Danmark och Sverige, där man i största möjliga utsträckning har hållit fast vid sina gamla, beprövade ledare.

Trots denna cirkulation har man dock i Norge upplevt det att merparten av stortingsmännen har tillhört den gamla riktningen, sedan både partiets landsmöte och största delen av lokaltidningarna har gått över till den nya. Och det utvecklade sig därför under flera år ett visst motsättningsförhållande mellan stortingsgruppens flertal och partiledningen.

Detta är naturligtvis så tillvida inte onaturligt eftersom man vid nomineringen av stortingskandidater alltid kommer att vara benägen till att ta ett visst opportunistiskt hänsyn till vem som har lättast för att samla röster och stortingsmännen kommer därför i regel att finnas på den moderata flygeln i ett socialistiskt parti. Därtill kommer också att, när utvecklingen går så snabbt som den har gått i Norge sedan 1907, kommer de stortingsmän som nominerades 1918 — och som till stor del också hade varit uppställda vid tidigare val — att ofta vara distanserade av utvecklingen 1919 och 1920. Och till slut har själva det parlamentariska arbetets karaktär förvisso en tendens till att utveckla opportunism och benägenhet för kompromisser.

För att förstå skillnaden mellan arbetarrörelsen i Norge och Danmark är det slutligen också värt besväret att peka på akademikernas olika roll i de båda länderna. I den danska arbetarrörelsen har egentliga akademiker bara haft liten betydelse. *Socialdemokratens* redaktör N Borgbjerg är förvisso — i likhet med enskilda andra ledare — student men har inte fortsatt sina studier och av akademikerna i egentlig bemärkelse har i verkligheten bara historikern Gustav Bang (1871-1915) och hans hustru fru Nina Bang spelat en nämnvärd roll.

I det norska arbetarpartiet däremot har akademikerna utgjort en viktig beståndsdel allt ifrån advokat Ludvig Meyers och doktor Oscar Nissens tid, på 1880- och 1890-talen och närmast efter sekelskiftet; och i synnerhet under kampen för eller emot ”den nya riktningen” har en hel mängd akademiker stått i första ledet både inom den gamla och i synnerhet den nya riktningen. Man skall inte förstå det så att de helt enkelt har behärskat rörelsen; den avgörande makten har alltid legat hos arbetarklassen själv och de ledare som har utgått från den. Men akademikerna har gett den norska arbetarrörelsen ett teoretiskt inslag och en benägenhet till konsekvens, som skiljer sig mycket från den danska arbetarrörelsens mer empiriskt- opportunistiska karaktär; i Danmark är det i första hand fackföreningsmännen som har präglat hela rörelsen.¹⁶

I norsk politik förelåg det vid krigsutbrottet 1914 varken stora borgerliga reformproblem eller någon aktivistisk fara som kunde locka socialdemokratin till borgfredspolitik eller allians med den borgerliga vänstern. Men å den andra sidan var både stortingsgruppen och partiets landsstyrelse oroliga för att låta det komma till någon avgörande brytning med de härskande borgerliga partierna; skulle det bli kamp om själva samhällsmakten, utgick de ifrån att arbetarpartiet skulle

har det faktiskt hållits landsmöte varje år.

¹⁵ Det är dock värt att nämna att denna cirkulation har varit långt mer framträdande i den politiska rörelsen än i den fackliga, dels därför att här den praktiska dugligheten har ansetts väsentligare än politiska och sociala åskådningar, dels därför att ledarställningen här i regel också är ekonomiska fasta tjänster och därför svårare att nytillsätta.

¹⁶ I Sverige har nog akademikerna på det hela spelat en lika stor roll som i Norge; men läget är där så tillvida ett helt annat än i de båda andra länderna som en enskild man, Hjalmar Branting, har dominerat på ett sätt som ingen enskild personlighet i Danmark eller Norge.

förlora och därför förde man en mycket försiktig politik gentemot de frågor som krigssituationen gjorde aktuella, militär avväpning och dyrtiden. De ville fortsätta arbetet på att vinna flertal bland folket och ville inte inlåta sig på att använda sådana kampmedel som militärstrejk eller andra massaktioner.

Oppositionen i rörelsen ville utan tvivel också fortsätta det parlamentariska arbetet — den var så till vida inte syndikalistisk, som motståndarna beskyllde den för — men den ansåg inte att man kunde nå fram enbart med parlamentariska medel. Den ville gå fram på två fronter, både parlamentarismens och den direkta massaktionens och den önskade också från 1915 en direkt anslutning till den internationella Zimmerwaldrörelsen.

Det norska arbetarpartiet hade alltid hävdat en skarpare antimilitarism än de två andra skandinaviska partierna och en anslutning till Zimmerwald låg därför närmare till för det än för det danska och svenska partiet. Landsstyret beslöt därför också 1916 att uttala sin anslutning till Zimmerwaldprinciperna; men centralstyrelsen förverkligade inte någon förbindelse med den nya organisationen och 1917 avlog det helt enkelt en inbjudan till att delta i Zimmerwaldarnas kongress i Stockholm. Motsättningen mellan Centralstyrets flertal¹⁷ och oppositionen blev därför allt större och i samma riktning verkade också partiets hållning i dyrtidsfrågorna. Våren 1917 hade dyrtiden blivit så svår att arbetarna inte längre kunde finna sig i att ingenting effektivt blev gjort. Regeringens maximiprispolitik hade gjort fiasko och i maj kom det till stora spontana demonstrationer framför stortinget. Samtidigt antog ett gemensamt möte mellan den fackliga landsorganisationens representantskap, arbeiderpartiets landstyre och den socialdemokratiska stortingsgruppen ett manifest till regeringen, som dels ställde en rad konkreta finansiella och ekonomiska krav, dels krävde att det genomfördes en samhällelig organisering av produktionen, importen och distributionen av livsförnödenheterna samt offentligt stöd för att få varupriserna i nivå med förbrukarnas betalningsförmåga.

Den 6 juni hölls en väldig demonstrationsdag med arbetsnedläggelse över praktiskt taget hela landet för dessa krav och den 29 juni lade regeringen fram en proposition som gick ut på att det för det kommande budgetåret skulle ställas 84 miljoner kronor till regeringens disposition för åtgärder mot dyrtiden.

Arbetarnas principiella krav tog emellertid regeringen ingen som helst hänsyn till; men ändå beslöt arbeiderpartiets centralstyre och landsorganisationens sekretariat att man skulle ge sig och inte företa något positivt för att genomföra de krav som ställts. Därmed var i verkligheten oppositionens seger i partiet given. Från denna underlåtenhet av att sätta något bakom sina egna krav kan man datera arbetarnas stigande misstro mot sina ledare, en misstro som fick skarpa uttryck runt om i lokalpressen och på möten i distrikten.

När så den ryska arbetarrevolutionen bröt loss på hösten samma år, verkade den här som på andra ställen till att stärka de radikala tendenserna i rörelsen och under loppet av vintern 1917-18 kom oron till uttryck genom att det runt om i landet skapades arbetarråd, i viss utsträckning också soldatråd.

Valet till partiets landsmöte, som hölls i Kristiania den 29 mars-2 april visade också att den gamla ledningen verkligen hade förlorat arbetarnas förtroende. Landsmötet antog ett principiell uttalande om att arbeiderpartiet vid sidan av sitt parlamentariska arbete måste ”förbehålla sig rätten till att använda revolutionär massaktion i kampen för arbetarklassens ekonomiska frigörelse”, och det ”hälsar med glädje skapandet av arbetar- och soldatråd”. Den gamla ledningen

¹⁷ I Norge var oppositionen så stark att den också hade sina representanter i själva centralstyrelsen — framför allt den man som från 1918 blev partiets ordförande, Kyrre Grepp.

avgick och den nya riktningens män, med Kyrre Grepp och Tranmæl i spetsen, tog över ledningen.

De följande landsmötena, 1919, 1920 och 1921 har stadfäst den nya riktningens seger 1918. Det norska arbeiderpartiets politik bygger på rådssystemet, proletariatets diktatur och revolutionär massaktion; 1919 beslutade partiet att ansluta sig till den tredje internationalen och den ståndpunkten upprätthölls också efter det att teserna från den tredje internationalens andra kongress hade offentliggjorts 1920 och hade lett till en mycket våldsamt debatt inom rörelsen. Majoriteten för den nya riktningen blev också större och större från landsmöte till landsmöte efter 1918.

Ännu efter nederlaget 1918 kunde den gamla riktningens män ha förhoppning om att återupprätta ställningen; men då de förlorade ännu mer på de följande landsmötena, måste ganska naturligt tanken på att bilda ett nytt, högersocialistiskt parti, dyka upp. Moskvateserna från 1920 och den våldsamma förföljelse som av den anledningen iscensattes från borgerligt håll mot de nya ledarna i arbeiderpartiet, gav en kärkommen anledning till att ta itu med den nya partibildningen som i början av 1921 var ett fullbordat faktum. En måttstock för de två partiernas relativa storlek ger stortingsvalet hösten 1921, då det gamla partiet — kommunisterna — mönstrade ca 192.000, medan det nya högersocialistiska partiet fick ca. 80.000.¹⁸ Både det norska och det svenska arbetarpartiet har således en verkligt orolig inre historia under de senaste sju åren. Något motsvarande kan däremot knappast sägas om det danska. Den danska socialdemokratin har hela tiden fört en konsekvent, och på det hela utan tvivel mycket skicklig reformistisk och opportunistisk politik, i intim allians med de borgerliga radikala.¹⁹ Detta parti, som hade regeringen från 1913 till 1920, ligger några grader längre till vänster än de motsvarande partierna i Norge och Sverige, socialdemokratin i motsvarande grad mycket längre till höger, och skillnaden mellan de två partierna är därför i många avseenden förhållandevis mindre än i Norge och Sverige; en rad borgerliga politiska reformer av väsentlig betydelse genomfördes och den radikala opposition som fanns innanför partiet, hölls nere med hård hand och splittrades dessutom själv i flera riktningar.²⁰

Först på en konferens i Fredericia den 9 november 1919 lyckades man samla dessa stridande riktningar i Danmarks venstersocialistiska — eller som det nu kallas kommunistiska parti. I fortsättningen måste emellertid detta nya parti kämpa med syndikalistiska riktningar bland arbetarna och det har inte lyckats uppnå någon verklig maktställning i den danska arbetarklassen.

Karaktäristiskt för den danska arbetarrörelsen under de senaste åren och utan tvivel betingat av vänsterriktningens svaghet och ledningens renodlade reformism är det emellertid att syndikalistiska tendenser här har präglat arbetslivet i högre grad än i Norge och Sverige. I synnerhet var det år som ligger mellan våren 1919 och våren 1920 mycket oroligt. Fackorganisationernas ledare hade i stor utsträckning makten över arbetarna och i synnerhet bland hamn- och byggnadsarbetarna i Köpenhamn förekom det omfattande strejkrörelser av syndikalistisk karaktär. En verklig historisk värdering av de förändringar i arbetarnas villkor som har ägt rum under kriget

¹⁸ I verkligheten står dock utan tvivel högersocialisterna ännu något svagare än vad dessa siffror ger uttryck för, då det bland deras väljare tycks finnas flera halvborgerliga element, medan kommunisterna i praktiken helt är ett proletärt parti. Valstatistiken är dock ännu inte så bearbetad att man här kan uttala sig med full säkerhet.

¹⁹ Från september 1916 till mars 1920 satt socialdemokraternas ledande man, Stauning, till och med som medlem av den borgerliga regeringen Zahle.

²⁰ Om den danska socialdemokratins historia under världskriget finns det en utförlig framställning i en stor jubileumsskrift i två band (Wiinblad och Alsing Andersen, *Det danske Socialdemokratis Historie 1871-1921*; Köpenhamn 1921); men den ger bara de yttre konturerna, saknar både historiskt perspektiv och politisk värdering, redogör inte för den ekonomiska och sociala bakgrunden och förtiger helt oppositionens existens; den är med andra ord bara ett officiöst förhållande av partiets stora och goda gärningar.

och efterkrigstiden är det emellertid ännu inte möjligt att göra för något av de tre länderna.

Några huvudlinjer är emellertid ganska klara: Under krigets första period — fram till 1918 — steg dyrtiden åtskilligt snabbare än lönerna och arbetarnas reella ekonomiska ställning blev därför allt sämre. Mellan 1918 och 1920 lyckades emellertid arbetarorganisationerna genom energiskt fackligt och politiskt tryck pressa upp lönerna och pressa ner arbetstiden så starkt att deras faktiska ögonblickliga ställning blev inte så litet bättre än i perioden omedelbart före kriget.²¹ Detta gäller utan tvivel i huvudsak alla de tre länderna, inte bara för Norge och Sverige, där kriget hade skapat den våldsamt ökade efterfrågan på arbetskraft, utan också för Danmark där det, som vi tidigare har nämnt, ledde till arbetslöshet. Det bör därför vara berättigat att dra slutsatsen att generella, politiska förhållanden, alltså revolutionerna i Ryssland och Tyskland, har varit verk samma i lika hög grad som direkt ekonomiska.

Arbetslönernas kulmen inträder sommaren 1920 — tydligast markeras det i Norge, i en rad stora skiljedomar. Men precis från sommaren 1920 börjar den världsekonomiska krisen att göra sig gällande med en arbetslöshet som från början av 1921 är mycket betydande och stadigt ökande. Hårdast drabbas Danmark, lättast för tillfället Norge, medan Sverige här som i så många andra avseenden står i en mellanställning. I Danmark beräknar man i februari 1921 de arbetslösas antal till 70.000, i Sverige med nära den dubbla befolkningen till 60.000 och i Norge vars befolkning bara är litet mindre än Danmarks, till ca 25.000.

I detta läge gick arbetsgivarna till angrepp mot arbetarnas nya löner, först i Danmark, sedan i Sverige, och i båda dessa länder vek organisationerna tillbaka utan kamp. Då turen därefter kom till Norge, där den nya riktningen inte bara hade erövrat partiet utan också vunnit betydande inflytande inom fackföreningsrörelsen, beslöt den fackliga ledningen att inte ge sig utan vidare. Det kom till storstrejk i juni; men det slutliga resultatet blev också här en reduktion av lönerna om än långt ifrån så stor som arbetsgivarna hade krävt.

Den nedåtgående rörelsen för arbetslönerna har sedan fortsatt i alla de tre länderna och arbetsgivarna har förutom mot lönerna också gått till angrepp mot 8-timmarsdagen, arbetarnas semester och andra fördelar de hade uppnått under de sista åren. I denna nedåtgående rörelse står vi fortfarande och en historisk betraktelse kan därför inte inlåta sig på att värdera dess betydelse eller dess utsikter. Det ögonblick vi skulle inlåta oss på det, skulle vi övergå från historia till den rena politiken, och det är inte uppgiften här.

²¹ Exakta, siffermässiga uttryck för dessa rörelser kan ännu inte ges. För Danmarks vidkommande finns materialet bäst behandlat i en intressant avhandling av direktör Jak. Lindberg, *Indtægtsforskydningen i Danmark* (I Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1921, s 289319). Med full rätt pekar Lindberg här på att den vinst som den danska arbetarklassen uppnådde 1919-1920 inte tillnärmelsevis täcker den förlust den hade drabbats av 1914-1918. Den rörelse han skildrar gäller utan tvivel också för Norge och Sverige, även om siffrorna då naturligtvis skulle bli andra.